Юридичні науки

УКД 349.6

Токар Дар'я Євгенівна
студентка
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАДР І ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

Анотація. *Сучасний стан екологічної безпеки України на території Луганської та Донецької областей пов'язаний із таким явищем як Операція Об'єднаних сил. Через відсутність належного екологічного контролю за станом навколишнього природного середовища в цій зоні ситуація, яка склалась, може перетворитися в загальну екологічну катастрофу для нашої держави, тому насамперед дослідження, а в подальшому вирішення даних проблем має невідкладний характер.*

Ключові слова: *екологічна безпека, надра, природно-заповідний фонд, Операція Об'єднаних сил.*

Основний закон нашої держави – Конституція України у статті 16 визначає забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду українського народу обов'язком держави. Стаття 13 вказує на те, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу [1].

Екологічна безпека визначається як такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [2]. До об'єктів екологічної безпеки відносять: людину і громадянина – їхні конституційні права і свободи; суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси; державу – її конституційний лад, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність [3].

Дослідженням проблем правового забезпечення екологічної безпеки займалися такі українські науковці: В.І. Андрейцев, Н.Р. Малишева, А.П. Гетьман, М.К. Черкашина, Т.Г. Ковальчук, О.М. Хіміч, С.М. Романко та інші.

Різноманітні дослідження, які проводилися протягом останніх років, підтверджують існування небезпеки для навколишнього природного середовища через політичне та соціально-економічне становище України. Наявність на територіях Донбасу потенційно небезпечних об'єктів завжди сприяла зростанню рівня техногенної небезпеки. Це Маріупольський металургійний комбінат, металургійний комбінат "Азовсталь", Старобешівська ТЕС (смт Новий Світ) та ВАТ "Лисичанська сода" [4]. Наслідками збройного конфлікту на сході України стали, окрім величезної кількості втрат як цивільного, так і військового населення, значна шкода для природного навколишнього середовища та екологічної системи взагалі. Луганська та Донецька області завжди були багатими на великі поклади корисних копалин та природних ресурсів, але в період воєнних дій екологічна ситуація в даній місцевості перетворилася у масштабну екологічну кризу. Реальність забезпечення екологічної безпеки на територіях Луганської та Донецької областей в період із 2014 року і до сьогодні є досить складним завданням. Антитерористична операція,

почавшись у 2014 році, змінила свою назву на операцію Об'єднаних сил, результатом якої стало порушення екосистем і природоохоронних територій, руйнування екологічно небезпечних промислових об'єктів, порушення ландшафтного та надрового середовища та погіршення санітарно-гігієнічного стану областей, де ведуться бойові дії.

Концепція Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2016 року, визначає перелік проблем, на розв'язання яких вона спрямована: руйнування житлового фонду, соціальної інфраструктури та систем життєзабезпечення; втрата населенням нерухомого та іншого майна, ускладнення забезпечення населення східних регіонів України необхідними комунальними послугами, медичним забезпеченням, соціальними та освітніми послугами тощо; економічний занепад та зростання безробіття внаслідок закриття підприємств, розриву економічних зв'язків, фізичного знищення виробничих потужностей; руйнування фінансової, банківської сфери, транспортної інфраструктури та систем зв'язку та комунікацій; низький зовнішній та внутрішній попит унаслідок гальмування економічного зростання; зниження купівельної спроможності населення внаслідок зменшення реальних доходів; зниження якості життя; зростання чисельності населення у територіальних громадах східних регіонів України у зв'язку з внутрішнім переміщенням; різке погіршення стану навколишнього природного середовища, ускладнення екологічної ситуації в східних регіонах України, неефективна інформаційна політика тощо [5]. Отже, ми бачимо, що дана концепція передбачає в подальшому вирішення проблеми небезпечної екологічної ситуації в умовах проведення Операції Об'єднаних сил.

Нині на території Донбасу розташовано 127 вугільних шахт, з них 2/3 є державними, але з початком війни 97 шахт опинилися на території,

що контролюється незаконними збройними формуваннями. Внаслідок бойових дій значну частину шахт було пошкоджено або взагалі зруйновано. Через те, що вугільні шахти були в експлуатації багато років, їх подальше затоплення спричинило розвиток деформації гірських масивів, просідання земної поверхні, підтоплення територій, пошкодження споруд та забруднення атмосфери. Військові незаконних збройних формувань використовують вугільні терикони як тактичні висоти, з яких вони стріляють, у результаті чого відбувається розсіювання шкідливих хімічних речовин, що ще більше загострює екологічну ситуацію. Збройний конфлікт на Донбасі став початком остаточного занепаду галузі. За три роки, починаючи з 2013-го, загальний видобуток скоротився більш ніж удвічі. У 2015 році за офіційними даними загальний видобуток вугілля в Україні становив вже лише 39,7 млн тонн2. Частка українського вуглевидобутку, яка колись складала понад третину загального видобутку в СРСР, тепер складає лише 7 % від вуглевидобутку в країнах СНД. На окупованій території залишилися всі шахти, що видобували антрацитові марки вугілля, що зумовило гострий дефіцит цього палива. Сім із 14 ТЕС України технологічно розраховані на спалення саме антрациту і не можуть працювати на вугіллі газової групи. Залежність від постачання антрацитового вугілля створює загрозу енергетичній безпеці держави та фінансово підтримує існування невизнаних республік «ЛДНР», оскільки незважаючи на збройне протистояння, закупівля вугілля на тимчасово окупованих територіях все одно триває. Зараз 85 вуглевидобувних підприємств, або 57 % від їх загальної кількості, розташовані на території, тимчасово неконтрольованій українською владою. Тільки 35 державних шахт розташовані поза зоною АТО, половина з них – шахти Львівсько-Волинського басейну. Із 35 працюють лише 33 підприємства, ще дві шахти законсервовані та функціонують у режимі водовідведення. Фактично державний сектор вуглевидобутку на Донбасі зазнав колапсу. Через бойові

дії припинили роботу понад половина постів контролю якості атмосферного повітря Донецького та Луганського обласних гідрометеорологічних центрів, які опинилися на окупованій території та в зоні бойових дій. Не діють пости в Донецьку, Макіївці, Горлівці, Єнакієвому і Торецьку, Луганську і Алчевську. Не працюють також пости контролю якості поверхневих вод Сіверсько-Донецького басейнового управління водних ресурсів на тимчасово окупованих і на частині звільнених територій. Тепер на території Донбасу через бойові дії та відсутність протипожежних заходів поширеним явищем є масштабні лісові та степові пожежі. Такі пожежі призводять до значних викидів сажі та токсичних органічних сполук (у т. ч. бензопірену), що утворюються при низькотемпературному горінні. Руйнування інфраструктури та інженерних мереж, поширення хімічного забруднення, пошкодження об'єктів каналізації водовідведення, припинення водовідливу та затоплення шахт нині становлять загрозу для населення всього регіону. Вкрай руйнівним також є безпосередній вплив бойових дій на природно-заповідні території та їх екосистеми [6]. Фахівці та експерти в газулі екології стверджують, що в умовах проведення операції Об'єднаних сил найбільшу небезпеку становить втрата водовідливу та вентиляції шахт Донбасу, а більшість із них є гідравлічно пов'язаними. Некероване підтоплення та затоплення шахт призвело до забруднення підземних і наземних водозаборів мінералізованими шахтними водами, просідання та зрушення земної поверхні, руйнування різних об'єктів інфра структури, а також затоплення прилеглих міст і селищ.

Операція Об'єднаних сил спричинила шкоду не тільки вугільновидобувній галузі, а й природно-заповідному фонду нашої держави. З 135 природно-заповідних об'єктів, які розташовані на території зони як мінімум 33 частково або повністю знищені. Головною причиною стали пожежі, викликані обстрілами та підпалами. Регіональний

ландшафтний парк «Донецький кряж», флора і фауна якого включала види, що занесені до Червоної книги України згорів повністю на площі понад 3 тисячі гектарів. Вогнем також пошкодженні: відділення Луганського природного заповідника «Провальський степ» та «Трьохізбеніський степ»; національний парк «Святі гори»; заказники «Альошкін бугор», «Балка Плоська», «Білоріченський», «Волнухинський», «Еремусовий схил», «Знам'янський яр», «Нагольний Кряж», «Нагольчанський», «Новозванівський», «Обушок», «Піщаний», «Урочище Мурзине», «Балка Скелева». Ще одним фактором пошкодження природно-заповідних територій є обстріли та вибухи великокаліберних снарядів, що пошкоджують ландшафт та ґрунти. Для зведення захисних споруд військові зазвичай використовують ліси на природно-заповідних об'єктах, що призвело до масової вирубки дерев. Досліджуючи ґрунти даних територій, експерти прийшли до висновку, що вони містять високий вміст важких металів, а саме виявлено перевищення титану, стронцію, ванадію та інших металів стосовно допустимої концентрації цих металів у ґрунтах. Території полігонів та несанкціонованих звалищ в Україні вже перевищують площу державного природного-заповідного фонду. Сміття накопичується за містами у лісах, на берегах річок, уздовж доріг, а найголовнішою проблемою виступає те, що це не тільки побутове сміття, а й інші більш небезпечні відходи, які залишаються після закінчення бойових дій. Це все шкодить природно-заповідному фонду нашої держави. За даними Національного проекту «Чисте місто», в Україні щорічно утворюється від 12 до 14 мільйонів тонн твердих побутових відходів, з яких переробляють лише 2—3%, сортують як вторсировину 7—8% і понад 90% відправляють на полігони та звалища. Сьогодні, коли на Донбасі точиться війна, екологічних проблем стало більше, і вони досягли критичного рівня. На тій території, де зараз немає війни, теж вистачає багаторічних невирішених проблем — це нелегальні та переповненні

сміттєзвалища і полігони, недосконала система вивозу та переробки сміття [7].

Безперечно, важливо наголосити на невтішних наслідках для екологічної безпеки під час відвернення Російської агресії на сході нашої країни. Важливим кроком на шляху системного вирішення проблем тимчасово окупованих територій Донбасу було створення у квітні 2016 року Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. Воно утворилося завдяки злиттю Державного агентства України з питань відновлення Донбасу з Держслужбою з питань АР Крим та Севастополя. До повноважень цього міністерства входить широке коло питань щодо здійснення заходів з відновлення об'єктів промисловості, соціальної та транспортної інфраструктури, житлового фонду та систем життєдіяльності населених пунктів Донецької та Луганської областей, що зазнали пошкоджень у результаті проведення антитерористичної операції, забезпечення розвитку промисловості Донецької та Луганської областей [8]. Воєнні дії ще не закінчилися, але дивлячись на масштаби руйнації та пошкодження екології взагалі на території Луганської та Донецької областей, після їх закінчення не відомо скільки буде потрібно часу, матеріального забезпечення та сил для того, щоб хоча б часткового здійснити відновлення вуглевидобувної галузі та природно-заповідного фонду даного регіону. Перед Україною стоїть низка завдань, що насамперед спрямовані на стабілізацію екологічної ситуації та повернення до існуючих в минулому екологічних стандартів в межах цієї території. Я вважаю, що для цього, по-перше, потрібно провести екологічний аудит, який визначить масштаби втрат та завданих збитків навколишньому природному середовищу, по-друге, здійснити проведення моніторингу забруднення довкілля, по-третє, сформувати дієвий механізм правового регулювання використання природних ресурсів на території Операції Об'єднаних сил. Все

вищесказане мною є тільки початком для якісного дослідження та в подальшому відбудови втраченого екологічного надбання нашої держави.

Література

1. Конституція України; Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
2. Про охорону навколишнього природного середовища; Закон від 25.06.1991 р. № 1264-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12
3. Про національну безпеку України; Закон від 21.06.2018 р. № 2469-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19
4. Програма Національної Академії наук України "Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ief.org.ua/wp-content/uploads
5. Про схвалення Концепції Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.08.2016 р. № 892-2016-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2016-%D1%80
6. «Справжня ціна вугілля в умовах війни на Донбасі: погляд крізь призму прав людини» / Д. Казанський, А. Некрасова, О. Савицький, Ю. Павлов, П. Смірнов, С. Тарабанова, Г. Янова ; за заг. ред. А. Некрасової та В. Щербаченка // ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив». – Київ : Видавництво ТОВ «АРТ КНИГА», 2017. – 140 с.
7. Донбас треба рятувати від перетворення на пустелю [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/donbastreba-ryatuvaty-vid-peretvorennya-na-pustelyu

8. Деякі питання Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 р. № 376. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF